

דודא רפואי

מידע בוטני

משפחה: סולניים

שם מדעי: *Mandragora autumnalis*

לא רבים יודעים שבחודש דצמבר פורחים הכי מעט צמחי בר בארץ. בין המעטים המתחילים לפרוח נמצא את הדודא הרפואי.

תיאור הצמח:

הדודא הרפואי הוא צמח שרוע, מעגלי. מתוך שורש עבה בקרקע מתפרסת שושנת עלים שטוחים, גדולים ומקומטים. השרוש עבה וארוך, לפעמים מפותל או מתפצל, ואז מזכיר דמות אדם. אולי מכאן שפע האמונות והסיפורים על כוחו המופלא של הצמח, בעיקר בנושא פוריות. מחקרים הראו שהוא אכן מכיל הורמוני אדם, אך בכמויות זעירות. העלים מלבליים לאחר הגשם. הם בוקעים מניצנים היושבים על צוואר שורש החבוי בקרקע, עולים ממרכז אחד כמשפך, ועם גדילתם הם מתפרסים על הקרקע ויוצרים משטח מעוגל סביב המרכז. צבע העלים ירוק כהה מבריק. הם מקומטים ושפתם חרוקה ושסועה. במרכז העלה נמשך ערוק בצבע בהיר המחלק את העלה לשניים. דודא רפואי פורח בחודשים דצמבר-מרס. פרחים אחדים או רבים יוצאים ממרכז שושנת העלים, כל אחד נישא על עוקץ. אורך העוקצים אינו אחיד. צבע הפרחים סגול או סגול חיוור. הפרחים דו-מיניים, דמויי פעמון, בעלי חמש אונות כותרת. קוטרו של הפרח שניים-שלושה ס"מ, ולו חמישה אבקנים הקבועים על צינור הכותרת, וחמישה עלי גביע. הפרי הוא ענבה המזכירה עגבנייה קטנה. צבע הפרי ירוק, ועם הבשלתו בתחילת הקיץ צבעו הופך בהדרגה לצהוב-כתום. הזרעים מרובים. לפרי ריח משכר - הביטוי "הדודאים נתנו ריח" מתייחס ככל הנראה לריח הפרי הבשל. בעלי החיים אינם אוכלים את הפירות ולא את עלי הדודא, לכן לא ידוע מי מפיק את זרעיו.

על משפחת הסולניים

משפחת הסולניים כוללת צמחים חד-שנתיים שנתיים רב-שנתיים: שיחים ובני שיח, מטפסים וכן עצים. יש בה 85 סוגים ו-2,800 מינים הנפוצים בעיקר באזורים הטרופיים. בארץ הם מיוצגים על ידי כמה סוגים הגדלים מצפון הארץ ועד למדבר. המשפחה מוכרת בעיקר בגלל העובדה

שפירות וחלקי צמח אחרים מהווים מזון חשוב לאדם ולחי, לדוגמה: סולנוס הפקעות, הוא תפוח האדמה, סולנוס העגבנייה, סולנוס החציל, הפלפלת ואחרים. צמחים אחרים מהסולניים ידועים כצמחי רפואה שיכולים להיות גם רעילים ביותר, ביניהם צמח האטרופה, או צמח הטבק שמכנים מעליו סיגריות לעישון. צמחים אחרים משמשים כצמחי נוי בגינות, למשל פטוניה, שלפריחה

להיכרות ידידותית עם צמחי הבר של ישראל היכנסו לאתר "צמח השדה": www.wildflowers.co.il

זהירות הצמח רעיל

הצמח נחשב כרעיל היות שהפרי מכיל אלקלואידים שונים, ובעיקר הזרעים. אכילת הזרעים עלולה לגרום לטשטוש ולכאב ראש. יש מעידים שגם העלים, שטעמם מתקתק, מסוכנים. דודא רפואי שכיח במפוזר בפרטים אחדים בשדות בור ובבתי של החבל הם תיכוני. הוא נפוץ בגליל, בעמקים ועד צפון הנגב. תפוצתו העולמית מזרח ים תיכונית.

הצמח במקורות

כבר בימי קדם האמינו שסגולה רבה בדודא להבאת פרי בטן, ואולי להגברת כוח הגברא. ראובן, שהיה ער למצוקת לאה אמו לאחר שיעקב אבינו העדיף את רחל על פניה, מצא דודאים בשדה בימי קציר חיטים (בראשית ל', י"ד-ט"ז), והביא אותם אל אמו לאה, בידועו כי לדודאים סגולה להגברת הפריה. רחל, שהתקשתה להיכנס להיריון, הציעה ללאה ל"השאיל לה את יעקב" בתמורה לפרי הדודאים. רחל השתמשה בפרי, אבל רחמה לא נפתח למרות האמונה בצמח...

נגה הראובני, מי שהקים את נאות קדומים והכיר את סיפורי המסורת שמאחורי כל צמחי ארץ ישראל, מדגיש כי העסקה בין הנשים התקיימה בתקופת קציר חיטים, שבה עדיין קשה למצוא פירות, ומאחר שרחל רצתה להקדים ולהיכנס להיריון היא הציעה הצעה שקשה היה ללאה לסרב לה. גם בשיר השירים מוזכרים הדודאים, בתיאור האביב המתעורר. "הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים" (שיר השירים ז', י"ד). רמזים למקור האמונות הללו מגיעים מכיוון השרוש העמוק של הדודא שצורתו מזכירה צורת אדם (כולל איברי המין).

אגדות וסיפורים רבים על הדודאים ועל שימושיהם בפולקלור של עמים רבים וברפואה העממית אפשר למצוא בילקוט הצמחים של נסים קריספיל. מעניין שרק מעטים מהם הגיעו לאוזניהם של ערביי ארץ ישראל. בימי קציר נאכלים פירותיו של הדודא בתאווה רבה על ידי הרועים והפלאחים. מן המעט ששמענו, חלקי הצמח השונים משמשים בעיקר להרגעת כאבים, להקלת הכשות נחשים ועקיצות עקרבים ארסיים, ולעצירת דם מפצעים שותים.

תחרות הצילומים נושאת פרסים בנושא: מן הבר לגינה - צמחי בר שתורבתו לשימוש האדם, מתקיימת בימים אלה על ידי אתר צמח השדה והגן הבוטני האוניברסיטאי בירושלים בסיום התחרות תתקיים תערוכה בגן הבוטני. כל הפרטים בדף הבית באתר "צמח השדה"